

УДК 378.316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.1.8>

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ»

Джежик Ольга Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Національний університет «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0003-2570-2589>

У статті визначено, що державна політика України дедалі спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. У сучасному суспільстві відбуваються складні та суперечливі процеси відновлення, які загострюють увагу до соціальної сфери, пов'язаної з відтворенням і розвитком людської особистості, з формуванням її активної позиції в соціумі. Соціальні проблеми є пріоритетними в діяльності держави.

Наголошено, що процес становлення професійної соціальної роботи як невід'ємного елементу соціальної сфери вимагає опанування новими знаннями, необхідними для означеної складної та неоднозначної діяльності. Зростають вимоги до особистісних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери. Соціальна робота належить до таких видів діяльності, в яких компетентність фахівця є значущим компонентом професіоналізму.

Зазначено, що навчальна дисципліна «Психологічні методи в соціальній роботі» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти здатності встановлювати та підтримувати взаємини з клієнтами на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати їм психологічну підтримку та наснажувати клієнтів.

Обґрунтовано, що «Психологічні методи в соціальній роботі» є базовим освітнім компонентом з обов'язкової частини професійної підготовки здобувача.

Зауважено, що знання отримані під час вивчення навчального курсу «Психологічні методи в соціальній роботі» вивчаються після засвоєння дисциплін «Загальна психологія», «Професійна етика соціолога», «Теорія та технології соціальної роботи» та є підґрунтям для вивчення таких дисциплін як: «Вікова соціологія», «Гендерна соціологія», «Соціологія сім'ї та шлюбу» тощо.

Робоча навчальна програма розрахована на здобувачів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 054 «Соціологія».

Підкреслено, що програма орієнтована на особистісний та професійний ріст майбутніх фахівців-соціологів та побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у закладах вищої освіти, рекомендованого Європейською кредитно-трансферною системою (ECTS).

Ключові слова: соціальна робота, соціолог, загальні та спеціальні компетентності, професійна підготовка, програмні результати навчання.

Dzhezhyk Olha. Effective methods and methodology of teaching the course "Psychological methods in social work"

The article states that the state policy of Ukraine is increasingly aimed at creating conditions that ensure a decent life and free human development. In modern society, complex and contradictory recovery processes are taking place, which sharpen attention to the social sphere associated with the reproduction and development of the human personality, with the formation of its active position in society. Social problems are a priority in the activities of the state.

It is emphasized that the process of becoming a professional social worker as an integral element of the social sphere requires the acquisition of new knowledge necessary for this complex and ambiguous activity. The requirements for the personal qualities of future specialists in the social sphere are increasing. Social work belongs to the types of activities in which the specialist's competence is a significant component of professionalism.

It is noted that the educational discipline «Psychological methods in social work» is aimed at forming in students of higher education the ability to establish and maintain relationships with clients on the basis of mutual trust and in accordance with the ethical principles and standards of social work, to provide them with psychological support and to harass clients.

It is substantiated that «Psychological methods in social work» is a basic educational component of the mandatory part of the applicant's professional training.

It is noted that the knowledge obtained during the study of the educational course «Psychological methods in social work» is studied after mastering the disciplines «General psychology», «Professional ethics of a sociologist», «Theory and technologies of social work» and is the basis for studying such disciplines as: «Age sociology», «Gender sociology», «Sociology of family and marriage», etc.

The working curriculum is designed for applicants who are studying under the educational and professional training program of the first (bachelor) level of higher education, specialty 054 «Sociology».

It is emphasized that the program is focused on the personal and professional growth of future sociologists and is built according to the requirements of the credit-module system for organizing the educational process in higher educational institutions, recommended by the European Credit Transfer System (ECTS).

Key words: social work, sociologist, general and special competencies, professional training, program learning outcomes.

Постановка проблеми. На сьогодні вже впроваджено інтегровану систему надання соціальних послуг. Вони спрямовані на посилення міжсекторної співпраці суб'єктів соціального захисту на місцевому рівні задля покращення надання соціальних послуг. Зазначене позитивно сприяє на показники якості соціальних послуг по всій країні.

На нашу думку, інтегрована система надання соціальних послуг є ефективною, адже націлена на задоволення потреб громадян. Її суть полягає в узгодженні та координації функцій суб'єктів різних рівнів управління. Отже, працюючи синхронно та узгоджено, забезпечується комплексний та економічно ефективний підходів до розв'язання проблемних ситуацій, попередження та/чи усунення соціальних ризиків і вразливості громадянина. Таким чином, розширення прав та можливостей клієнтів соціальної роботи, які опинилися у складних життєвих обставинах є основною метою професійної діяльності всіх без винятку фахівців соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час розробки навчальної програми дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі» було взято до уваги Стандарт вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 371 від 04.03.2020 року та Освітньо-професійну програму зі спеціальності 054 «Соціологія», затверджену Вченою радою (протокол № 3 від 16.06.2023) та введену в дію наказом ректора Національного університету «Одеська юридична академія» від 03.07. 2023 № 1774-6 [2, 3].

У контексті аналізу останніх досліджень і публікацій та визначеної актуальності проблеми **формулювання цілей статті** вбачаємо в аналізі методики викладання дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Навчальна дисципліна «Психологічні методи в соціальній роботі» спрямована на формування у здобувачів цілісного уявлення про психологічні концепції та методи, можливості їх використання у практичній соціальній роботі з клієнтами (особами і певними групами населення) для оптимізації їх соціалізації та соціально-психологічної адаптації.

Впровадження психологічних методів в соціальну роботу обумовлено тим, що клієнт соціальної роботи – людина, що опинилася у важкій життєвій ситуації. Фахівець з соціальної роботи повинен вміти здійснювати індивідуально-психологічний підхід до конкретного клієнта, знати психологічні особливості різних соціальних категорій клієнтів, надавати їм адресну соціально-психологічну допомогу. Весь сенс соціальної роботи, всіх її принципів та методів полягає в поліпшенні соціального стану й кращої пристосованості клієнта до ситуації. Головною метою розробленого нами навчального курсу: «Психологічні методи в соціальній роботі» є вивчення курсу є формування у здобувачів вищої освіти наукових знань про клієнтів соціальної роботи – людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, формування вмінь та навичок здійснювати

індивідуально-психологічний підхід до конкретного клієнта, знати психологічні особливості різних соціальних категорій клієнтів.

Зазначений курс має теоретичну та практичну спрямованість. Він сприяє формуванню у здобувачів спеціальності 054 – «Соціологія» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти готовності до їх майбутньої професійної діяльності.

Дисципліна «Психологічні методи в соціальній роботі» входить до циклу професійної підготовки соціологів.

Основними завдання вивчення навчальної дисципліни є:

- ознайомлення з загальнотеоретичними психологічними ідеями та концепціями психологічної практики соціальної роботи;

- оволодіння конкретними психотехнологіями (психологічні методи профілактики, діагностики та корекції) соціально-психологічних проблем осіб і окремих груп, їхньої соціально-психологічної адаптації та реабілітації);

- опанування особливостями соціально-психологічної роботи соціальних працівників з особами і різними групами населення, які потребують психосоціальної допомоги (що передбачає виявлення і врахування специфіки їхньої соціально-психологічної поведінки, способу мислення і дій).

Вивчення дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі» відповідно до даної програми, дозволить сформулювати у здобувачів програмні результати навчання (ПРН). Співвідношення ПРН з загальними (ЗК) та спеціальними (СК) компетентностями представлено відповідно до чинного Стандарту вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [3].

У результаті вивчення курсу «Психологічні методи в соціальній роботі» здобувач повинен отримати наступні загальні та спеціальні компетентності:

ЗК01. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК03. Здатність працювати в команді.

ЗК04. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК05. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різ-

ного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК07. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК08. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК09. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

СК01. Здатність оперувати базовим категоріально-понятійним апаратом соціології.

СК03. Здатність аналізувати соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому.

СК04. Здатність збирати, аналізувати та узагальнювати соціальну інформацію з використанням соціологічних методів.

СК06. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК08. Здатність дотримуватися у своїй діяльності норм професійної етики соціолога.

СК10. Здатність приймати і оцінювати управлінські рішення, спираючись на отримані соціологічні знання і вміння.

СК11. Здатність виявляти, аналізувати та оцінювати нові чинники соціальної нерівності в Україні та світі (з урахуванням їх національно-культурного, вікового, гендерного і соціального статусу та індивідуально-психологічних характеристик).

Програмні результати навчання дозволять здобувачеві:

ПРН04. Пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач.

ПРН06. Ефективно виконувати різні ролі (зокрема організатора, комунікатора, критика, генератора ідей, виконавця тощо) у команді в процесі розв'язання фахових задач.

ПРН07. Вміти використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пошуку, збору та аналізу соціологічної інформації.

ПРН08. Обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури.

ПРН 12. Знати та дотримуватися етичних норм професійної діяльності соціолога. Навчальна дисципліна «Психологічні

методи в соціальній роботі» читається у п'ятому навчальному семестрі. Програма курсу розрахована на 90 годин, в тому числі аудиторних занять – 40, з них лекційних занять – 20 годин, практичних занять – 20 годин. На самостійну роботу здобувачів відведено 50 годин. Самостійна робота, в свою чергу, поділяється на підготовку до аудиторних занять та контрольних заходів та передбачає 20 годин й виконання індивідуального науково-дослідного завдання, на яке відводиться – 30 години. Підсумковою формою контролю за вивченням курсу є залік (таблиця 1).

Таблиця 1

Склад та структура дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі»

Курс та семестр вивчення за навчальним планом		3-й курс, 5-й семестр
Кількість кредитів ECTS		3
Повний обсяг часу вивчення дисципліни, годин		90
В тому числі аудиторних занять		40
З них:	лекційних	20
	практичних	20
Обсяг часу на самостійну роботу в год.		50
З них:	підготовка до аудиторних занять та контрольних заходів, год.	20
	індивідуальне науково-дослідне завдання, год.	30

Програма курсу «Психологічні методи в соціальній роботі» передбачає 10 лекційних занять, в яких розкриваються такі теми, як: вступ до дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі», яка забезпечує формування ПРН 04 (пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач); сутність психологічної допомоги; яка забезпечує формування ПРН 08 (обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури). Такі теми, як: використання доробку психодинамічних теорій у соціальній роботі; використання доробку когнітивно-біхевіористичних теорій у соціальній роботі; використання доробку гуманістичних теорій у соціальній роботі; використання доробку психосоціальних теорій у соціаль-

ній роботі, сприяють формуванню ПРН 07 (вміти використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пошуку, збору та аналізу соціологічної інформації).

Зміст лекції з теми: «Клієнти соціальної роботи: психологічний аспект», забезпечує формування у здобувачів ПРН 04 та ПРН 12 (пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач та знати та дотримуватися етичних норм професійної діяльності соціолога).

Теми «Психологічне консультування у практиці соціальної роботи»; «Психотерапія та психокорекція у практиці соціальної роботи»; «Використання методів психології в різних сферах соціальної роботи», сприятимуть формуванню ПРН 06, ПРН 08 та ПРН 12 (ефективно виконувати різні ролі (зокрема організатора, комунікатора, критика, генератора ідей, виконавця тощо) у команді в процесі розв'язання фахових задач; обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури та знати та дотримуватися етичних норм професійної діяльності соціолога) [2, 3].

Під час лекційних занять використовуються такі методи, як: наочні та практичні, в т.ч. лекція – конференція, проблемна лекція, дискусія, тренінгові вправи, кейс-метод, ділові ігри, розв'язування групових ситуаційних завдань, кейсів тощо, які дозволяють занурюватись у теорію та орієнтують на практику.

Оскільки метою вивчення дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти комплексного уявлення про психологічні методи, що використовуються у соціальній роботі, лекційний курс підкріплюється 10 практичними заняттями, на яких застосовуються:

– інтерактивні методи: відповіді на запитання думок студентів; аналіз історій і ситуацій; дискусії, дебати, полеміки; мозковий штурм; відпрацювання навичок, робота в групах; ігрове перевтілення;

– активні методи: моделювання професійної діяльності; навчання інших; активні ігри (проблемно-орієнтовані, дослідницькі, ділові, проєктувальні);

– інноваційні методи: компетентнісний; інтегрований (заняття-аукціон, заняття –

подорож тощо); проектно-дослідницький, та інші форми роботи (складання відеооглядів, портфоліо, тощо). Всі без винятку практичні заняття спрямовані на досягнення кожного з вищезазначених програмних результатів навчання.

Мета практичних занять – поглиблений розгляд окремих теоретичних положень дисципліни; формування вмінь та навичок їх практичного застосування шляхом виконання здобувачами індивідуальних завдань, відпрацювання теоретичного матеріалу у формі ділових ігор і тренінгових вправ.

У процесі практичних занять відбувається розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих здобувачами на лекціях та в процесі самостійної роботи та спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, опанування уміннями та навичками.

Матеріали для самостійного опрацювання лекційного матеріалу та підготовки до практичних занять викладені в основній і додатковій літературі.

Консультації здобувачів передбачені навчальним планом та мають здійснюватися викладачами двічі на тиждень протягом семестру.

Як вже зазначалося раніше, кожне лекційне та практичне заняття передбачає самостійну роботу здобувача. Самостійна робота є основним засобом засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Самостійна робота повинна виконуватись систематично. В кінці кожної лекції здобувачі одержують контрольні питання за змістом лекційного матеріалу, відповідь на які передбачає осмислення та більш глибоке засвоєння матеріалу.

Самостійна робота передбачає підготовку до аудиторних занять та контрольних заходів, проводиться з метою закріплення нових вмінь та оформлюється письмово (реферат, есе, доповідь, наочна схема або презентація).

Виконання індивідуального науково-дослідного завдання є індивідуальним завданням дослідницького характеру, яке має на меті не лише поглиблення, узагальнення і закріплення знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни,

а й застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання.

Індивідуальна робота передбачає, перш за все, наукове дослідження особливостей комунікаційного процесу та забезпечує формування ПРН 04 (пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач); ПРН 06 (ефективно виконувати різні ролі (зокрема організатора, комунікатора, критика, генератора ідей, виконавця тощо) у команді в процесі розв'язання фахових задач); ПРН 07 (вміти використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пошуку, збору та аналізу соціологічної інформації) та ПРН 08 (обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури).

Основна мета індивідуальної науково-дослідної роботи з дисципліни: «Психологічні методи в соціальній роботі»: застосувати знання, отримані в ході вивчення дисципліни при аналізі тексту та пошуку в ньому відомостей про особливості складних життєвих ситуацій, дослідити та зробити порівняльний аналіз вирішення тієї чи іншої психологічної проблеми, зробити висновки та пропозиції.

Основні результати індивідуальної науково-дослідної роботи полягають у можливості на основі знань, вмінь та навичок, отриманих під час лекційних та практичних занять навчитися самостійно обирати необхідну наукову літературу та застосувати психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники) для проведення психологічного дослідження. Презентувати результати власного дослідження усно та письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези дослідження.

Висновки. Здійснений науковий пошук показав, що: професійна підготовка майбутніх фахівців-соціологів повинна враховувати тенденцію до постійного розширення спектру соціальних проблем, особливо в умовах сьогодення. У цьому контексті можемо стверджувати, що опанування майбутніми фахівцями навчальної дисципліни «Психологічні методи в соціальній роботі» сприятиме підвищенню їх професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нікон Н.О. Соціологія управління : навч. посіб. Одеса : «БМБ», 2014. 86 с.
2. Освітньо-професійна програма зі спеціальності 054 «Соціологія», введена в дію наказом ректора Національного університету «Одеська юридична академія» від 03.07. 2023 № 1774-6 URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/studentu-ua/osvitni-programy?view=article&id=6182:sotsiologiya-osvitno-profesijna-programa-pidgotovki-magistriv-za-spetsialnistyu-054-sotsiologiya&catid=615> (дата звернення 25.02.2024).
3. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 04 березня 2020 р. № 371.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/054-Sotsiolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 12.02.2024).

REFERENCES:

1. Nicon, N. (2014) *Sociolohiya upravlinnya [Sociology of management]*. Odessa: BMB [in Ukrainian].
2. Osvitnyo-profesiina prohrama zi specialnosti 054 «Sociolohiya» [Educational and Professional Program in Specialty 054 «Sociology»]. *onua.edu.ua*. Retrieved from: <https://www.onua.edu.ua/ua/studentu-ua/osvitni-programy?view=article&id=6182:sotsiologiya-osvitno-profesijna-programa-pidgotovki-magistriv-za-spetsialnistyu-054-sotsiologiya&catid=615> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennya standartu vyshchoyi osvity za spetsial'nistyu 054 «Sociolohiya» dlya pershoho (bacalavrs'koho) rivnya vyshchoyi osvity [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On the approval of the Higher Education Standard for the specialty 054 «Sociology» for the first (bachelor's) level of higher education»]. *mon.gov.ua* Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/054-Sotsiolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].